

Chlebowska, Barbara

Obiekt Zamiejscowy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi : część etnograficzna

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 4, 137-148

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Obiekt Zamiejscowy Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi – część etnograficzna

WYPOSAŻENIE WNEŹRZA CHAŁUPY ŁĘCZYCKIEJ

Łęczyckie jako region

W Łęczyckiem¹ przeważają żyzne i bardzo żyzne ziemie – gleby bielcowe, brunatne i czarne ziemie². Na przełomie XIX i XX w. oprócz zbóż oraz warzyw i roślin pastewnych na własne potrzeby mieszkańcy łęczyckich wsi uprawiali także buraki cukrowe, które znajdowały zbyt w lokalnych cukrowniach³. Nieco później miejscowi chłopci wyspecjalizowali się także w uprawie warzyw na potrzeby odbiorcy miejskiego. Możliwość taką stworzyło powstanie w XIX w. ośrodków przemysłu włókienniczego, poza największym z nich – Łodzią, należy wymienić w tym miejscu Zgierz, Ozorków, Aleksandrów Łódzki⁴. Okoliczności te sprawiły, że wieś łęczycka nie należała do najuboższych⁵. Oprócz stosunkowo dobrej sytuacji finansowej mieszkańców łęczyckich wsi, także bliskość ośrodków miejskich przyczyniła się do tego, że już na przełomie XIX i XX w. korzystali oni z wyrobów miejskich rzemieślników i produktów fabrycznych, takich jak odzież czy przedmioty wyposażenia wnętrz i gospodarstwa domowego, które nabywali na jarmarkach, targach oraz w sklepach⁶.

1 Pojęcia Łęczyckie używam w rozumieniu subregionu etnograficznego, który ma nieco szerszy zasięg niż dzisiejszy powiat łęczycki. W linii północ – południe rozciąga się on niemal od Kutna po Zgierz, na wschodzie sięga do Główna, na zachodzie przekracza Poddębice.

2 J. Mowszowicz, *Interesujące rośliny w Łęczyckiem*, [w:] *Ziemia Łęczycka. Szkice o teraźniejszości i przeszłości*, (b. red.), Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1964, s. 21.

3 J. Grajert, *Notatki ze wsi Topola, „Wisła”*, (1903), t. XVII, s. 653; B. Baranowski, K. Baranowski, M. Krakowski, A. Lech, *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce. Powiaty Łęczyca i Poddębice – Województwo Łódzkie*, t. IV, z. 6, Wrocław – Warszawa – Kraków 1972, s. 13-15, 17-18. Najstarsza cukrownia w Łęczyckiem powstała w Leśmierzu w 1838 r. Na przełomie XIX i XX, po modernizacji i rozbudowie, zatrudniający ok. 400 robotników zakład był jedną z największych cukrowni w Królestwie Polskim. Zakład funkcjonował do 2008 r. W latach w 1847–1930 w Łęczyckiem działała jeszcze jedna cukrownia, znajdowała się ona w Młynowie. Produkcja tego zakładu na przełomie XIX i XX w. była prawie dwukrotnie mniejsza niż cukrowni w Leśmierzu. (patrz B. Baranowski, K. Baranowski, M. Krakowski, A. Lech, *op. cit.*, s. 18.)

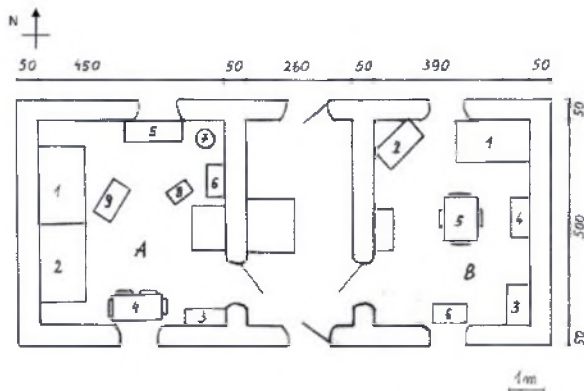
4 J. P. Dekowski, *Łęczycki strój ludowy*, Łęczyca 1984, s. 7-8; O. Kolberg, *Łęczyckie, Dzieła Wszystkie*, t. XXII, Warszawa 1964, s. 1-8.

5 J. Lech, *Ludowa technika eksploatacji torfu w Łęczyckiem*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1964), nr 8, s. 111-154. Dodatkowym źródłem dochodów łęczyckich chłopów, szczególnie mało- i bezrolnych, była także praca przy eksploatacji torfu. Torfowiska na przełomie XIX i XX w. były najczęściej własnością dworów, później w okresie międzywojennym przeszły w ręce drobnych kupców i bogatych chłopów.

6 J. P. Dekowski, *Łęczycki...*, *op. cit.*, s. 8, I. Lechowa, *Zabytki kultury ludowej powiatu łęczyckiego w zbiorach*

Budynek mieszkalny w zagrodzie OZ MAiE w Łodzi⁷

Zrekonstruowany na potrzeby etnograficznej części Obiektu Zamiejscowego Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi (dalej OZ MAiE w Łodzi) budynek mieszkalny w zagrodzie średniozamożnej rodziny chłopskiej z Łęczyckiego, to chałupa ze wsi Chorki o ścianach z gliny; jednotraktowa, szerokofrontowa z dwiema izbami przedzielonymi przelotową sienią. Zewnętrzne drzwi tego budynku są jednoskrzydłowe, klepkowe, z trójdzielnymi nadświetlami. Drzwi wewnętrzne w chałupie są jednoskrzydłowe, spągowe. Budynek został usytuowany na osi wschód – zachód, dwa spośród czterech okien wychodzą na stronę południową (od podwórka) i dwa na stronę północną (od drogi). Wszystkie okna w chałupie są dwuskrzydłowe, krosnowe, sześciopółowe. W jednej izbie (zachodniej) znajduje się trzon kuchenny z paleniskiem pod płytą, w drugiej izbie (wschodniej) piec kaflowy (ogrzewacz).

A – KUCHNIA (CZARNA IZBA)

- 1–2. łózka
3. Półka na naczynia
4. Stół, 2 krzesła, 2 stolki
5. Ławka bez oparcia
6. Wodniarka
7. Stojak na miskę
8. Stołeczek
9. Kolyska

B – POKÓJ (IZBA BIAŁA, ODŚWIETNA)

1. Łóżko
2. Szafa
3. Serwantka
4. Komoda
5. Stół i 4 krzesła
6. Kufer

Stan badań nad wyposażeniem wnętrza chałupy łęczyckiej

Nie powstało żadne odrębne opracowanie na temat wyposażenia domu chłopskiego w Łęczyckiem. Józef Grajner w *Notatkach we wsi Topola* z 1903 r. zawarł informacje dotyczące między innymi wyposażenia i oświetlenia izby⁸. Badania terenowe, które przeprowadzili etnografowie z MAiE w Łodzi w Łęczyckiem w latach 1961–1963, dotyczyły wybranych zagadnień kultury materialnej oraz niektórych obrzędów dorocznych i rodzinnych. Wyniki tych badań zostały opublikowane w serii etnograficznej „Prac i Materiałów MAiE w Łodzi”⁹. Tekst dotyczący tradycyjnego budownictwa ludowego autorstwa Bożenny Paszkowskiej-Wróblewskiej nie podejmował zagadnienia wyposażenia wnętrza¹⁰. Jednak w trakcie wspomnianych badań etnografowie wykonali zdjęcia dokumentujące używane nadal przez mieszkańców wsi meble sprzed drugiej wojny światowej. Zachowały się one w Archiwum Etnograficznym MAiE w Łodzi.

Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1964), nr 8, s. 235–236.

7 Autorem założeń programowych etnograficznej części OZ MAiE w Łodzi, z której zaczerpnęłam dane na temat budynku mieszkalnego, jest dr Piotr Czepas.

8 J. Grajner, *op. cit.*, s. 654–656.

9 „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1964), nr 8.

10 B. Paszkowska-Wróblewska, *Tradycyjne budownictwo w Łęce*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1964), nr 8, s. 45–69.

Natomiast obszerne opracowanie Józefa Lecha *Tradycyjny dom chłopski i jego użytkowanie na obszarze Polski środkowej*¹¹ podejmuje również zagadnienie wyposażenia wnętrza – mebli i innych przedmiotów codziennego użytku oraz zagospodarowania przestrzeni. Choć autor podkreśla specyficzne cechy Łęczyckiego głównie w kontekście budownictwa (wykorzystanie gliny nie tylko jako materiału do konstruowania urządzeń paleniskowo-dymnych, podłóg czy wylepiania wewnętrznych ścian budynków, ale także jako podstawowego budulca), zawiera ono bardzo dużo informacji istotnych przy opracowaniu scenariusza wyposażenia wnętrza chałupy łęczyckiej. We wspomnianym tekście problematyka wyposażenia wnętrza domu chłopskiego została bowiem omówiona bardziej szczegółowo niż w opracowaniach, dotyczących wszystkich ziem polskich¹², które przedstawiają ogólne prawidłowości i kierunek zmian w tej dziedzinie. Józef Lech tradycyjne zasady rządzące zagospodarowaniem wnętrza chałupy chłopskiej – pozostawianie pustego środka izby, grupowanie blisko siebie sprzętów o podobnej funkcji¹³ – przekłada na rozmieszczenie konkretnych sprzętów w przypadku występowania określonych rozwiązań architektonicznych – głównie rozmieszczenia okien i drzwi, związanych z poszczególnymi programami mieszkalnymi. Późniejsze dwudziestowieczne tendencje w aranżacji wnętrza, które Józef Lech również opisuje, związane były z ustawieniem w konkretnym miejscu stołu, szafy czy łózek i nie stanowiły spójnego schematu, w którym wszystkie sprzęty mają ściśle określone miejsce. Autor wskazuje również na nieodnotowane w pracach o charakterze ogólnym prawidłowości, występujące na objętym opracowaniem obszarze w okresie międzywojennym – ustawianie szafy w rogu pomieszczenia i wygospodarowywanie w sieni tzw. letnich kuchni¹⁴.

Wnętrze tradycyjnego domu chłopskiego to nie tylko meble i sprzęty gospodarcze, ale również przedmioty kultu religijnego, elementy zdobnicze i tkaniny. Przy pracy nad scenariuszem wyposażenia łęczyckiego domu chłopskiego przydatne okazały się opracowania Bożenny Magdaleny Liberskiej-Marinow *Dawna rzeźba i malarstwo ludowe Polski środkowej* oraz Bożenny Paszkowskiej-Wróbiewskiej *Elementy zdobnicze izby wiejskiej na terenie Polski środkowej*¹⁵. Tekst Bożenny Magdaleny Liberskiej-Marinow oparty na badaniach terenowych i kwerendzie w muzeach dostarcza informacji, jakie typy ikonograficzne występowały w tzw. ludowej rzeźbie i malarstwie poszczególnych subregionów etnograficznych Polski środkowej. Bożenna Paszkowska w swoim tekście skupia się co prawda na tych częściach Polski środkowej, gdzie wycinanka i inne elementy zdobnicze (pajaki, sztuczne kwiaty) miały bardziej rozbudowane i różnicowane formy niż w Łęczyckiem, jednak opisuje też krótko proste zdobnictwo rejonu będącego przedmiotem moich zainteresowań. Informacje na ten temat uzupełnia opracowanie Jadwigi Grodzkiej *Łęczyc-*

11 J. Lech, *Tradycyjny dom chłopski i jego użytkowanie na obszarze Polski środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1979), nr 20, s. 5-165.

12 Mam na myśli następujące opracowania: D. Tylkowa, *Wyposażenie mieszkań*, [w:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. I, (red.) M. Biernacka, B. Kopczyńska-Jaworska, A. Kutrzeba-Pojnarowa, W. Paprocka, Wrocław – Warszawa – Kraków 1976, s. 329-352; M. Pokropek, *Wnętrza*, [w:] *Sztuka ludowa w Polsce*, (red.) A. Czeszunist-Cicha, Warszawa 1988, s. 44-72; T. Czerwiński, *Wyposażenie domu wiejskiego w Polsce*, Warszawa 2009, s. 12-35.

13 D. Tylkowa, *op. cit.*, s. 332.

14 J. Lech, *op. cit.*, s. 120-134.

15 B. M. Liberska-Marinow, *Dawna rzeźba i malarstwo ludowe Polski środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1989), nr 25, s. 5-194; B. Paszkowska-Wróbiewska, *Elementy zdobnicze izby wiejskiej na terenie Polski środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1989), nr 25, s. 195-224.

ka sztuka ludowa¹⁶. Artykuł ten zawiera także nieliczne informacje o tkactwie, hafcie i wykonywaniu koronek na szydełku. Jak wynika z dokonanego przeze mnie przeglądu literatury, przystępując do opracowania scenariusza wnętrza chałupy łęczyckiej, dysponowałam dość skromnym materiałem.

Wybór zakresu czasowego, któremu ma odpowiadać wyposażenie wnętrza chałupy

Zrekonstruowana w Obiekcie Zamiejscowym MAiE w Łodzi chałupa datowana jest na przełom XIX i XX w. Najbardziej uzasadnione byłoby odtworzenie wnętrza ze wspomnianego okresu. Takie rozwiązanie zapewniałoby zgodność między urządzeniami paleńskowo-dymnymi oraz detalami architektonicznymi (okna, drzwi, podłogi) a pozostałymi elementami wyposażenia wnętrza – meblami i przedmiotami gospodarczymi. Poza tym w sytuacji, gdy na terenie Łęczyckiego nie ma innych realizacji skansenowskich, decyzja, by odtworzyć wnętrze z drugiej połowy XIX czy z przełomu XIX i XX w., wydaje się naturalna, był to bowiem okres największego rozkwitu kultury chłopskiej.

Wyniki kwerendy w zbiorach Działu Plastyki Ludowej MAiE w Łodzi, który gromadzi także meble, kwerendy w Muzeum w Łęczycy oraz wyniki penetracyjnych badań terenowych spowodowały, iż zmieniłam decyzję i postanowiłam, iż wnętrze domu mieszkalnego będzie odpowiadało okresowi międzywojennemu, konkretnie latom trzydziestym¹⁷. Gdybym pozostała przy pierwotnym zamyśle, wszystkie meble, poza jednym, musiałyby być rekonstrukcjami. Kwerendy ujawniły bowiem, iż MAiE w Łodzi nie dysponuje innymi meblami z regionu łęczyckiego poza kolekcją kilkunastu malowanych skrzyń wianych¹⁸, natomiast nieliczne meble ze zbiorów Muzeum w Łęczycy są eksponowane na stałej wystawie etnograficznej. Badania penetracyjne ujawniły, że we wsiach regionu zachowały się nieliczne meble, inne elementy wyposażenia wnętrza i przedmioty gospodarcze z okresu międzywojennego. Obecnie nie były one używane, uczestniczący w badaniach pracownicy Zespołu Działów Etnograficznych znajdowali je w domach niezamieszkałych często od kilku czy nawet kilkunastu lat, a także w opuszczonych zabudowaniach gospodarczych. Niektóre meble stały w komórkach czy garażach, gdzie służyły do przechowywania narzędzi i akcesoriów samochodowych czy środków ochrony roślin. Dlatego też niemal wszystkie pozyskane w ten sposób przedmioty znajdowały się w bardzo złym stanie. Jednak w opisanej powyżej sytuacji po konserwacji staną się one podstawą wyposażenia wnętrza chałupy. Zabytki ze zbiorów działów etnograficznych MAiE w Łodzi, takie, jak tzw. „święte” obrazy i inne dewocjalia, tkaniny użytkowe, przedmioty związane z przygotowaniem i spożywaniem posiłków oraz przetwórstwem produktów rolnych, będą stanowić uzupełnienie aranżacji.

Meble, których nie udało się zdobyć w czasie badań penetracyjnych, musiały zostać zrekonstruowane. Pierwowzorów do rekonstrukcji dostarczyły materiały fotograficzne pozyskane w czasie przywołanych wcześniej badań terenowych zespołu etnograficznego MAiE w Łodzi w Łęczyciem oraz opracowanie Tomasza Czerwińskiego *Wyposażenie domu wiejskiego w Polsce*, w którym autor przywołuje przykłady mebli z terenu całej Polski, z okresu od XVIII do połowy XX w.¹⁹. Pomocne okazały się także rysunki J. Jabłońskiego do artykułu

16 J. Grodzka, *Łęczycka sztuka ludowa*, [w:] *Ziemia Łęczycka. Szkice o teraźniejszości i przeszłości*, (b. red.), Łódź 1964, s. 169-180.

17 Przed podjęciem ostatecznej decyzji, iż izba będzie odpowiadała okresowi międzywojennemu, przedyskutowałam tę kwestię z konsultantami etnograficznej części OZ MAiE w Łodzi – prof. J. Święchem i prof. W. Baranowskim.

18 I. Lechowa, *op. cit.*, s. 240.

19 Patrz przyp. 10.

Jana P. Dekowskiego *Wnętrze chałupy jasięńskiej*²⁰. Pierwowzory to proste w formie meble, stanowiące wyposażenie kuchni (czarnej izby), ich rekonstrukcja nie nastroczała więc trudności technicznych. Zrekonstruowane meble zostały postarzone, by wraz z oryginałami tworzyły spójny tekst wizualny.

W związku ze zmianą zakresu czasowego, jakiemu ma odpowiadać wyposażenie izb, oraz decyzją, iż obie izby chałupy będzie zamieszkiwać rodzina dwupokoleniowa prowadząca wspólne gospodarstwo, zespół pracujący nad etnograficzną częścią OZ MAiE w pierwotnie trzonu kuchennego pod płytą.

Badania terenowe nad wnętrzem chałupy łęczyckiej w okresie międzywojennym

W sytuacji, gdy dorobek badawczy dotyczący wyposażenia chałupy łęczyckiej przedstawia się bardzo skromnie, wybór międzywojnia jako okresu, któremu ma odpowiadać urządzenie izb w domu mieszkalnym w etnograficznej części OZ MAiE w Łodzi, okazał się bardzo korzystny. Pozwalał bowiem na przeprowadzenie badań terenowych dotyczących tego zagadnienia w interesującym mnie okresie, a tym samym na uzupełnienie informacji zawartych w literaturze.

Badania te przeprowadzałam wiosną i latem 2012 r. Moimi rozmówcami było 8 osób²¹ (5 kobiet i 3 mężczyźni) w wieku 79-88 lat urodzonych na obszarach wiejskich Łęczyckiego. Rozmawiałam z nimi, stosując metodę wywiadu swobodnego²². Wykorzystywałam stworzone przez siebie wytyczne, które można podzielić na trzy grupy. Pierwsza z nich dotyczy informacji o charakterze ogólnym, takich jak wielkość gospodarstwa, sytuacja rodzinna, okres, kiedy został wzniesiony dom, jego rozkład i sposób wykorzystania pomieszczeń. Druga grupa wytycznych odnosi się do mebli i ich rozmieszczenia, trzecia – drobnego sprzętu gospodarczego, elementów dekoracyjnych i sakralnych.

Dzięki ustaleniom dokonany w trakcie tych badań mogłam rozstrzygnąć wiele wątpliwości istotnych przy opracowywaniu scenariusza wyposażenia wnętrza. Zyskałam pew-

20 J. P. Dekowski, *Wnętrze chaty jasięńskiej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1958), nr 2, 45-87. Wykonane w skali rysunki J. Jabłońskiego pozwoliły na ustalenie wymiarów mebli, których występowanie dla interesującego mnie rejonu potwierdził T. Czerwiński (patrz T. Czerwiński, *op. cit.*, s. 169-175).

21 Skala badań z konieczności była niewielka – ustalony, nieodległy termin otwarcia OZ MAiE w Łodzi sprawiał, że pracowałam pod presją czasu. Dodatkowym problemem było znalezienie osób w bardzo podeszłym wieku, których stan zdrowia pozwalałby na wzięcie udziału w badaniu. W zaistniałej sytuacji pytałam rozmówców także o domy krewnych i sąsiadów, by w ten sposób pozyskać informacje o większej ilości gospodarstw domowych.

22 Zastosowałam wytyczne do wywiadu, ponieważ sądzę, że sztywny kwestionariusz uniemożliwiłby rozmówcom swobodne snucie wspomnień, które mogły zawierać cenne dla mnie informacje. Badania nad wyposażeniem wnętrza chałupy łęczyckiej nie były pierwszym projektem, w którym rozmawiałam z osobami starszymi i starałam się uzyskać dane dotyczące okresu międzywojennego – czasów ich dzieciństwa. W trakcie jego realizacji udało mi się wypracować własną metodę, którą zastosowałam również przy okazji badań nad wyposażeniem izby łęczyckiej. By ośmielić rozmówcę, zainteresować go rozmową i „uruchomić” wspomnienia, wywiad zaczynałam nie od pierwszego zagadnienia z listy dyspozycji do wywiadu, lecz od „otwierającego” pytania – „zagajenia”, które brzmiało *Jak wspomina Pan/Pani dzieciństwo?* Pozwalało ono rozmówcom nie tylko przywołać przeszłość, ale również dawało im możliwość opowiedzenia o swoim dzieciństwie, a często także o innych etapach życia, czy o tym, co uważają za szczególnie istotne. Z mojego doświadczenia wynika, że wysłuchanie tego rodzaju „relacji – deklaracji” przez badacza jest dla większości informatorów dowodem zainteresowania ich osobą. Takie odczucie dodaje pewności siebie i pozytywnie ustosunkowuje do badań, szczególnie tych rozmówców, którzy wcześniej wątpią w przydatność swojej wypowiedzi. Pytanie „otwierające” wykazuje pewne analogie z bodźcem narracyjnym otwierającym wywiad narracyjny przeprowadzony metodą Schützego, często stosowaną w badaniach biograficznych. Metoda Schützego nie stanowiła jednak dla mnie inspiracji, elementy biograficzne do swojego sposobu przeprowadzania wywiadów swobodnych ze specyficzną grupą odbiorców, jaką są ludzie starsi, wprowadzałam pod wpływem „intuicji badacza”. (Por. I. K. Helling, *Metoda badań biograficznych*, (tłum.) K. Drożdźiał, J. Włodarek, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, (red.) M. Ziółkowski, J. Włodarek, Warszawa 1990, s. 17-27).

ność, że prawidłowości, które Józef Lech odnosił do całej Polski środkowej, występowały także w regionie Łęczyckim. Udało mi się zdobyć informacje na temat elementów wykończenia architektonicznego izby – połóg i sufitów, oraz nieodnotowanego w literaturze sposobu ścielenia łóżek²³. Ustaliłam, jaki rodzaj zdobień występował na obrusach serwetkach, poszewkach i ręcznikach oraz jakie były najczęstsze typy ikonograficzne oleodruków. Zdobyłam również informacje, w jakim zakresie na łęczyckiej wsi zachowało się tkactwo. Są one o tyle istotne, że zachowanie się tego rzemiosła rozszerza zakres czynności gospodarczych wykonywanych w izbie i przy najmniej czasowo, wpływa na jej wygląd.

Opis scenariusza

Przyjęłam, że dom zamieszkuje rodzina dwupokoleniowa – małżeństwo w średnim wieku z kilkorgiem dzieci w wieku od kilkunastu lat do około roku – prowadząca wspólnie gospodarstwo domowe. Niniejsza sytuacja rodzinna pozwala jedną izbę przeznaczyć na kuchnię (izbę czarną), drugą natomiast na pokój (izbę białą, odświętną). Za przyjęciem takiego rozwiązania przemawia fakt, iż zaaranżowanie izb o odmiennym charakterze i funkcjach spowoduje uatrakcyjnienie ekspozycji.

Kuchnia

Izba ma podłogę z gliny, tzw. polepę, oraz belkowany, niemalowany sufit, tzw. powalę. Ściany pomieszczenia są bielone. W izbie kuchennej skupia się życie rodziny – przygotowanie i spożywanie posiłków, zabiegi higieniczne, odpoczynek. Większa część rodziny – rodzice, młodsze dzieci, również śpią w tym pomieszczeniu. W kuchni wykonuje się niektóre zajęcia gospodarskie, tu odbywa się także część jej życia towarzyskiego.

W rozmieszczeniu sprzętów w izbie kuchennej da się jeszcze zauważyć obie tradycyjne zasady urządzania wnętrz wiejskich domów – pozostawienie wolnego środka²⁴ i grupowanie blisko siebie sprzętów o podobnym przeznaczeniu. W tej izbie widoczne są jednak także nowe tendencje w aranżacji wnętrz – stół pełni funkcję użytkową, jest wykorzystywany do spożywania posiłków i ich przygotowywania. Jak nakazuje obowiązujący wówczas zwyczaj, stoi on pod oknem. W izbie kuchennej nie ma stołu – ołtarzyka, jest to zgodne z tendencją do przenoszenia go do izby białej (pokoju), w sytuacji, gdy rodzina dwupokoleniowa zajmuje dwuizbową chałupę.

Wzdłuż ściany zachodniej – na wprost wejścia, ustawione są dwa łóżka złączone ze sobą ściankami szczytowymi, tzw. tyłkami. Mają one formę ram wypełnionych plicinami, nogi mebla stanowią podłużenia boków ram ścianek szczytowych. Górne poprzeczki ram tyłków są zwieńczone łukowato. Łóżka pochodzą ze zbiorów Działu Plastyki Ludowej MAiE w Łodzi. Zakupiono je w Klonowej w Sieradzkim, pochodzą z okresu międzywojennego. Łóżka, których ścianki szczytowe reprezentowały jakiś wariant konstrukcji ramowej, były powszechne w tym czasie niemal na wszystkich ziemiach etnicznie pol-

23 Pierzynę składano tak, że tworzyła oparcie wzdłuż ściany, dzięki temu, jak sądzę, posłanie miało imitować kanapę.

24 W okresie międzywojennym znaczna część gospodarstw w Łęczyckim uprawiała len, kobiety przędły i tkwały, dlatego też założyłam, iż w gospodarstwie uprawiany jest len. Zajęcie to nie miało już jednak większego znaczenia gospodarczego a także społecznego i kulturowego – samodzielowe płótno lniane było wykorzystywane tylko na odzież roboczą oraz prześcieradła, tzw. płachty. Pozostawienie wolnego środka izby kuchennej jest niezbędne, jeżeli zakładam uprawę lnu i jego obróbkę. W pomieszczeniu musi się bowiem znaleźć miejsce na wnoszone do izby na pewien czas krosna. Ze względu na niewielkie znaczenie uprawy lnu nie planuję jednak eksponowania w izbie krosien i innych narzędzi tkackich. Wyjątkiem jest kołowrotek, który w okresie jesienno-zimowym, gdy kobiety przędły, będzie znajdował się w izbie.

skich, dlatego meble z Klonowej mogą pojawić się we wnętrzu łączyckim²⁵. Nad łózkami wiszą dwa obrazy – Matka Boska Częstochowska i Matka Boska Niepokalana, oba obrazy to oleodruki z gipsowymi „koszulkami” – odpowiednio w kolorach złotym i niebiesko-białym.

Przy oknie na ścianie południowej stoi stół – krzyżak z szufladą, przy nim dwa krzesła składane z siedziskiem i oparciem z poprzecznych listewek oraz dwa stolki o konstrukcji oskrzyniowej. Stół jest rekonstrukcją, meble do siedzenia zostały pozyskane w czasie penetracyjnych badań terenowych. Na prawo od stołu znalazła swoje miejsce stojąca, wysoka (ok. 170 cm) półka na naczynia. Mebel wieńczy trójkątny szczyt. Wewnętrzna przestrzeń półki została podzielona czterema półkami na pięć części. (Dwie dolne części wewnętrznej przestrzeni mebla zostaną zasłonięte zasłonką z fabrycznej, bawełnianej tkaniny w drobny kwiatowy wzór.) Najwyższa półka pełni jednocześnie funkcję łyżnika – ma otwory na sztucce. Nad dwoma górnymi półkami znajdują się listewki do podtrzymywania pionowo ustawionych talerzy. Na półce gospodyni przechowywała zazwyczaj naczynia codziennego użytku i naczynia z zapasami żywności (np. butelki z olejem i garnki kamionkowe ze smalcem czy kiszonymi ogórkami, owoce). Mebel jest rekonstrukcją półki, której dokumentację fotograficzną wykonali pracownicy MAiE w Łodzi na początku lat 60. XX w.

Przy wschodniej ścianie tuż za drzwiami wejściowymi znajduje się trzon kuchenny, na płycie stoi kilka żeliwnych saganów różnej wielkości i żeliwny rondel. Na brzegu kuchennego okapu mają swoje miejsce żelazko na duszę i żołądzierz. Nad płytą kuchenną wiszą solniczka i przyrządy kuchenne – deski do krojenia, tasak, łyżka wazowa, tarka, warząchew, mątwka, palka do tłuczenia ziemniaków itp. Większość tych sprzętów jest pochodzenia fabrycznego. Za trzodem kuchennym stoją kolejno *wodniarka* (zwana także konewnikiem)²⁶, na niej wiadro z wodą (ewentualnie także miska) i wiklinowy stojak na miskę. *Wodniarka* to wysoka ława²⁷, w której blacie osadzone są nogi z desek. Konstrukcja mebla została wzmocniona szeroką listwą łączącą nogi z blatem. Wnętrze mebla zostało zasłonięte zasłonką z bawełnianego, fabrycznego płótna w drobny kwiatowy wzór. *Wodniarka* jest rekonstrukcją. Nad stojakiem wisi półka z wieszakiem na ręcznik. Ręcznik został wykonany z białego bawełnianego płótna, jest haftowany ścięciem płaskim i łańcuszkowym w wielobarwny kwiatowy wzór. Nad stojakiem znalazło również swoje miejsce lustro z metalową rączką i ręcznik użytkowy. Nad *wodniarką* wisi natomiast makatka z białego, fabrycznego, bawełnianego płótna, haftowana ścięciem sznureczkowym z elementami ścięgu płaskiego. Haft utrzymany jest w kolorze niebieskim.

Przy ścianie północnej z oknem na ulicę stoi ława bez oparcia. Jej siedzisko wykonano z jednej deski, pod siedziskiem znajdują się tzw. spągi, w których osadzone są nogi o okrągłym przekroju. W skład wyposażenia kuchni wchodzi stoleczek o konstrukcji analogicznej jak ława a także kołyska. Ściany szczytowe kołyski mają konstrukcję ramową, nogi stanowiące przedłużenie boków ramy ściany szczytowej są osadzone w biegunach kołyski.

Pokój

W izbie odświętnej została ułożona podłoga z sosnowych, niemalowanych desek (tzw. biała podłoga). Belkowany sufit jest bielony, ściany również. Pokój został umeblowany

25 T. Czerwiński, *op. cit.*, s. 205.

26 W łączyckim tymi pojęciami określano mebel (ławę, szafkę), na której stawiano wiadro z wodą a często także miskę.

27 Mebel ma 60 cm wysokości (wysokość standardowej ławy czy stolka to 45 cm).

posażnymi meblami gospodyni z około 1920 r. Jedyne komoda jest nowszym meblem, pochodzi z lat 30. XX w. Rozstaw sprzętów w tym pomieszczeniu nie podlega już tradycyjnej zasadzie wolnego środka, zgodnie z nową tendencją stoi tam stół. Szafa ustawiona jest na ukos w rogu – było to rozwiązanie popularne w okresie międzywojennym. Pokój tego rodzaju pełnił funkcję reprezentacyjną – rodzina i ewentualnie jej goście spożywali tu uroczyste oraz ceremonialne posiłki. Przyjmowano tu także osoby o wysokim statusie społecznym, np. księdza. Na co dzień sypiały w nim dwie starsze córki gospodarzy.

Przy ścianie zachodniej znajduje się piec kaflowy. W rogu ściany zachodniej i północnej ustawiono szafę. Szafa to mebel dwudrzwiowy z dwoma szufladami na dole. Brzeży bocznych ścianek mebla są zdobione elementami toczonymi i profilowanymi. Mebel zwieńczono ozdobnie profilowanym gzymsem i dwoma sterczynami. Szafa została zakupiona we wsi Byszew Grabowski. Łóżko stoi wzdłuż ściany północnej, jego wezglowie jest dostawione do ściany zachodniej. Ściany szczytowe łóżka mają formę ram wypełnionych płycinami, są osadzone na niskich, toczonych nóżkach. Mebel został pozyskany w czasie penetracyjnych badań terenowych. Nad wezglowiem łóżka wiszą oleodruki Serce Jezusa, Serce Maryi i św. Antoni Padewski. Za obraz została zatknięta palma wielkanocna, gromnica i bukiet ziół święconych w oktawę Bożego Ciała. Przy ścianie zachodniej na wprost wejścia stoją kolejno od lewej strony komoda, nad którą wisi lustro w prostej drewnianej ramie, a następnie serwantka. Komoda to mazerowany mebel z trzema szufladami, został on zakupiony we wsi Tum. Serwantka składa się z dolnej szafki z pełnymi drzwiczkami, górnej szafki z oszklonymi drzwiczkami oraz dwóch szuflad między nimi. Brzeży bocznych ścianek mebla w górnej części są zdobione elementami toczonymi. Mebel wieńczy niewielki gzymś. Serwantka jest mazerowana, mebel pozyskano w czasie penetracyjnych badań terenowych w Pustej Wsi. Na ścianie zachodniej pod oknem na podwórko znalazł swe miejsce kufer malowany na kolor ciemnozielony. Wieko mebla ma lukowaty kształt, ścianki boczne są w kształcie prostokąta (mebel nie zwęża się ku dołowi). Kufer pochodzi ze wsi Wilczkowice. Na środku pokoju stoi stół o konstrukcji oskrzyniowej z szufladą. Nogi mebla są ozdobnie toczone. Stół został pokryty mazerunkiem. Mebel został zakupiony w Pustej Wsi. Przy stole znalazły swe miejsce nietapicerowane krzesła z ozdobnie toczonymi nogami. Krzesła są rekonstrukcją. Na komodzie znajduje się ołtarzyk domowy. Błat komody przykryty serwetką z białego płótna bawelnianego wykończony koronką. Na środku w głębi stoi figura Matki Boskiej Niepokalanej, przed nią tzw. pasyjka. Po obu stronach figurki ustawiono dwa płaskie bukiety kwiatów w bibuły, a przed nimi lichtarze. W oknach wiszą siatkowe firanki z bawelnianych nici.

Sień

Pomieszczenie to spełniało rolę nie tylko ciągu komunikacyjnego, było również pomieszczeniem schówkowym; tu także ulokowany jest piec chlebowy. W sieni wiszą używane na bieżąco ubrania robocze. W tym pomieszczeniu gospodyni trzymała także żywność – podręczne zapasy kaszy, maki, beczkę z kiszoną kapustą itp. Tu przechowywano także sprzęty gospodarcze, służące do prania – np. balie, tary, oraz do wypieku chleba – np. dzieże i koszyki do formowania bochenków.

Założenia programowe wyposażenia wnętrza chałupy łęczyckiej w OZ MAiE w Łodzi w świetle przyjętych w polskim muzealnictwie skansenowskim form i metod ekspozycji

Ograniczona ilość zabytków kultury materialnej z Łęczyckiego – szczególnie mebli, które znajdują się zarówno w zbiorach MAiE w Łodzi i w Muzeum w Łęczycy, oraz tych, które zachowały się w terenie, a także skromny dorobek badawczy dotyczący wyposażenia domu chłopskiego w tym regionie sprawiły, że opracowanie założeń ekspozycji, a następnie uszczegółowienie ich w formie scenariusza nie było łatwe. Mimo to starałam się dostosować powierzoną sobie realizację projektu do przyjętych w polskim muzealnictwie skansenowskim form i metod ekspozycji.

Scenariusz, który opracowałam na podstawie literatury i ustaleń z badań terenowych, jest syntezą pozyskanych w ten sposób danych, z założenia przedstawia on sposób zagospodarowania wnętrza chałupy typowy dla średniozamożnej rodziny rolniczej. Rozwiązanie takie jest zgodne z obowiązującą w muzeach skansenowskich zasadą aranżowania wnętrz typowych dla określonej grupy ludności wiejskiej w danym regionie²⁸.

Cale wyposażenie wnętrza powinno być jednorodne pod względem chronologicznym. Decyzja, iż ma ono odpowiadać okresowi międzywojennemu, oznaczała konieczność wykorzystania w aranżacji przedmiotów pochodzenia fabrycznego, które gościły w tym czasie w domach chłopskich w Łęczyckiem. Fabrycznie produkowanych przedmiotów, stanowiących wyposażenie wiejskiego gospodarstwa domowego, do niedawna nie gromadzono w zbiorach muzealnych. Większość tego rodzaju obiektów udało się pozyskać w trakcie penetracyjnych badań terenowych w Łęczyckiem. Kilka udało mi się znaleźć w zbiorach działu Kultur Miejskich MAiE w Łodzi. Ekspozycję uzupełniłam o nieliczne nowsze przedmioty produkowane według starych wzorów²⁹. (Znaczna ich część została pozyskana w „terenie”, kilka jest darami pracowników MAiE w Łodzi, członków ich rodzin i przyjaciół). Rozwiązanie takie jest zgodnie z zaleceniami niektórych praktyków muzealnictwa skansenowskiego³⁰.

Urządzenie wnętrza powinno być kompletne – w pełni wyposażone w meble, sprzęt codziennego użytku, przedmioty kultu³¹. Aby spełnić ten postulat, konieczne było wykorzystanie kopii. Ich zastosowanie uznaje się za uzasadnione, gdy ze względów obiektywnych nie można nabyć odpowiednich przedmiotów lub gdy dysponujemy tylko jednym eksponatem danego rodzaju, który może łatwo ulec zniszczeniu.

Dzięki kompletnemu wyposażeniu wnętrza chałupy w OZ MAiE w Łodzi bez trudu

28 J. Czajkowski, *Formy i metody ekspozycji w muzeach skansenowskich*, [w:] *Muzea skansenowskie w Polsce*, (red.) F. Midura, Poznań 1979, s. 67–68; K. Uszyński, *Zagospodarowanie wnętrz w obiektach skansenowskich przy Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu*, [w:] *Międzynarodowa konferencja skansenowska – Referaty*, (b. red.), Sanok 1978, s. 144–145. Innym rozwiązaniem, rzadziej stosowanym, jest zachowanie wyposażenia konkretnych wnętrz z obiektu funkcjonującego w ramach muzeum skansenowskiego. W przypadku chałupy z OZ MAiE w Łodzi nie można było go zastosować. Budynek jest bowiem rekonstrukcją nieistniejącego od dawna obiektu.

29 Duża skala produkcji, szeroka dystrybucja, a co za tym idzie – powszechna dostępność przedmiotów fabrycznych znacznie ułatwiła mi ich pozyskiwanie. Drobne przedmioty gospodarstwa domowego, których występowanie potwierdzałam w swoich badaniach i w literaturze, znajdowałam podczas kwerendy w Dziale Kultur Miejskich MAiE w Łodzi, który gromadzi artefakty kultury robotniczej Łodzi. Rzeczy nowsze, ale produkowane wedle dawnych wzorów i z wykorzystaniem tradycyjnych technologii, które, wedle moich ustaleń, mogą stanowić wyposażenie wnętrza chałupy, pochodzą z obszaru Polski środkowej

30 K. Uszyński, *op. cit.*, s. 145.

31 J. Czajkowski, *op. cit.*, s. 69–70. Jerzy Czajkowski przestrzega zarówno przed niepełnym wyposażeniem wnętrza, które – jak twierdzi – powoduje wrażenie „martwoty”, jak i przed nadmiernym udekorowaniem wnętrza, niezgodnym z realiami w określonym regionie i w wybranym okresie. Mając świadomość drugiego z wymienionych zagrożeń, starałam się go unikać.

będzie je można zaaranżować tak, by sprawiało wrażenie, iż toczy się w nim życie. Scenariusz przewiduje przedstawienie (zamiennie) kilku codziennych czynności – wypieku chleba, a konkretnie jego pierwszego etapu wyrabiania ciasta (tzw. rozczynianie), prania czy luskania fasoli³². Również tym celu w obok naczyń i innego sprzętu kuchennego, który wymieniałam, znajdzie się też kilka zabawek – szmaciana lalka, drewniany konik, tzw. kółko, wyeksponowanych w ten sposób, by stworzyć wrażenie, że dziecko przed chwilą przestało się bawić.

Pomimo iż realizacja projektu wyposażenia wnętrza chałupy łęczyckiej w etnograficznej części OZ MAiE w Łodzi napotkała wiele obiektywnych trudności, odpowiada on przyjętym w polskim muzealnictwie skansenowskim formom i metodom ekspozycji.

Literatura

Baranowski Bohdan, Baranowski Krzysztof, Krakowski Mirosław, Lech Andrzej. *Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce. Powiaty Łęczyca i Poddębice – Województwo Łódzkie*, t. IV, z. 6, Ossolineum, PAN, Wrocław – Warszawa – Kraków 1972.

Czajkowski Jerzy. *Formy i metody ekspozycji w muzeach skansenowskich*, [w:] *Muzea skansenowskie w Polsce*, (red.) F. Mідura. Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne – Oddział w Poznaniu, Poznań 1979, s. 60-78.

Czerwiński Tomasz. *Wyposażenie domu wiejskiego w Polsce*, Muza S.A., Warszawa 2009.

Dekowski Jan P. *Wnętrze chaty jasięskiej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1958), nr 2, s. 45-87.

Dekowski Jan P. *Łęczycki strój ludowy*, Muzeum w Łęczycy, Łęczyca 1983.

Grajnert Józef. *Notatki ze wsi Topola*, „Wisła”, (1903), t. XVII, s. 649-668.

Grodzka Jadwiga. *Łęczycka sztuka ludowa*, [w:] *Ziemia Łęczycka. Szkice o teraźniejszości i przeszłości*, (b. red.), Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1964, s. 169-180.

Helling Ingeborg K. *Metoda badań biograficznych*, (tłum.) K. Drożdżal, J. Włodarek, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii*, (red.) M. Ziolkowski, J. Włodarek, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 13-37.

Kolberg Oskar. *Łęczyckie, Dzieła Wszystkie*, t. XXII, Reedycja fotooffsetowa, Polskie Wydawnictwo Muzyczne. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Wrocław – Poznań 1964.

32 J. Czajkowski, *op. cit.*, s. 71. Czajkowski podkreśla, że błędem jest wystawianie na pokaz wszystkich narzędzi związanych z wytwarzaniem jakiegoś produktu, mimo iż proces produkcyjny dzieli się na kilka etapów. Dlatego też przedmioty związane z drugim etapem przygotowania ciasta na chleb i z jego wypiekiem zostaną w miejscu ich przechowywania w sieni.

Lech Józef. *Ludowa technika eksploatacji torfu w Łęczyckiem*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego. Seria Etnograficzna”, (1964), nr 8, s. 111-154.

Lech Józef. *Tradycyjny dom chłopski i jego użytkowanie na obszarze Polski środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1979), nr 20, s. 5-165.

Lechowa Irena. *Zabytki kultury ludowej powiatu łęczyckiego w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego. Seria Etnograficzna”, (1964), nr 8, s. 235-249.

Liberska-Marinow Bożenna Magdalena. *Dawna rzeźba i malarstwo ludowe Polski środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1989), nr 25, s. 5-194.

Mowszowicz Jakub. *Interesujące rośliny w Łęczyckiem*, [w:] *Ziemia Łęczycka. Szkice o teraźniejszości i przeszłości*, (b. red.), Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1964, s. 21-38.

Paszkowska-Wróblewska Bożenna. *Tradycyjne budownictwo w Łęce*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1964), nr 8, s. 45-69.

Paszkowska-Wróblewska Bożenna. *Elementy zdobnicze izby wiejskiej na terenie Polski środkowej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, (1989), nr 25, s. 195-224.

Pokropek Marian. *Wnętrza*, [w:] *Sztuka ludowa w Polsce*, (red.) A. Czeszunist-Cicha, Arkady, Warszawa 1988, s. 44-72.

Szynkiewicz Sławoj. *Rodzina*, [w:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. I, (red.) M. Biernacka, B. Kopczyńska-Jaworska, A. Kutrzeba-Pojnarowa, W. Paprocka, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1976, s. 477-501.

Tylkowa Danuta. *Wyposażenie mieszkań*, [w:] *Etnografia Polski. Przemiany kultury ludowej*, t. I, (red.) M. Biernacka, B. Kopczyńska-Jaworska, A. Kutrzeba-Pojnarowa, W. Paprocka, Wrocław – Warszawa – Kraków 1976, s. 329-352.

Uszyński Kazimierz. *Zagospodarowanie wnętrz w obiektach skansenowskich przy Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu*, [w:] *Międzynarodowa konferencja skansenowska. Referaty*, (b. red.), Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Sanok 1978, s. 137-152.

Barbara Chlebowska
(Archeological and Ethnographic Museum in Lodz)
Distant facility of the Archeological and Ethnographic Museum in Lodz
– ethnographic part

A residential building reconstructed to meet the needs of ethnographic part of the Distant facility of the Archeological and Ethnographic Museum in Lodz, and situated in a pen of middle-income family of peasants from the land of Łęczycza is a cottage from the turn nineteenth and twentieth century, from the village bearing the name Chorki, having clay-made walls; a one-aisle, wide-front building with two rooms, separated by an arterial hall.

The equipment of the interior of the cottage matches the period between the two world wars, and, to be more precise, the 1930s. Fundamental part of this is constituted by the articles of furniture acquired in the course of penetration field investigations of the Ethnographic Team of the Archeological and Ethnographic Museum in Lodz. The monuments from the collections of the Museum, such as devotional items, use fabrics and household articles, complement the exhibition.

I adopted the assumption that the cottage is inhabited by a two-generation family, functioning as a single household. This solution makes it possible to use one room as a kitchen (the black room), and the other one as a room (the white room). The arrangement of the rooms of different characters and functions makes the exhibition more attractive.